

ня, збільшує його здатність заподіяти істотну, тяжку чи особливо тяжку шкоду (напр., використання вибухових речовин для вчинення терорист. акту – ст. 258 КК), що, відповідно, підвищує значною мірою сусп. небезпечність як діяння, так і особи, що її вчиняє.

З. в. з. в одних випадках істотно підвищують можливості особи вчинення злочину, в ін., – без їх використання (напр., вбивство, вчинене способом, небезпеч. для життя багатьох осіб, – п. 5 ст. 115 КК), його скоєння в цілому неможливе. Засоби є обов'язковою ознакою складу злочину, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції статті Особл. част. КК, або однозначно впливають із її змісту. Так, зброя є обов'язковою ознакою складу злочину бандитизму (ст. 257 КК); вогнеп. чи холодна зброя або ін. предмети, спеціально пристосовані чи заздалегідь підготовлені для нанесення тілесних ушкоджень, є обов'язковими (в альтернативі) ознаками особливо злісного хуліганства (ч. 4 ст. 296 КК). Причому зняряддя вчинення злочину можуть виступати ознакою осн. або кваліфікуючого складу, напр. трансп. засоби у складі незакон. полювання (ч. 2 ст. 248 КК), або ж навіть ознаками особливо кваліфікуючого складу (ч. 4 ст. 296 КК).

З. в. з. слід відрізнити від предмета злочину, під яким розуміються предмети матеріального світу, у зв'язку з якими чи з приводу яких скоюється злочин. Предмет, як відомо, нерозривно пов'язаний з об'єктом злочину, завжди знаходиться у сфері відповід. сусп. відносин, перебуває за заг. правилом в статичному стані. Стосовно нього складаються і функціонують сусп. відносини,

що захищаються крим. законом як об'єкт крим.-прав. охорони від злочин. посягань. Засоби ж належать безпосередньо злочин. дії чи бездіяльності, перебувають у динамічному стані і забезпечують вчинення посягання на об'єкт крим.-прав. охорони та спричинення йому шкоди, у т. ч. здійснюють негативний вплив і на предмет злочину.

Лит.: Берзин П. С. Понятие «применение оружия и предметов, его заменяющих» в квалификации насильственных преступлений. Симферополь, 2002; Панов Н. Н. Средства совершения преступления: понятие и виды // Проблемы законности, 2003, вып. 64.

М. М. Панов.

ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЩО ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН

– одна з обставин, що виключає злочинність діяння у крим. праві. Частина 1 ст. 38 КК встановлює, що «не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи». Відповідно до ч. 2 ст. 38 КК «перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці затримання злочинця. Перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 та 124 цього Кодексу».

Таким чином, правомірне затримання злочинця потерпілими або ін. особами – це насильниць. дії, спрямовані на короткострокове позбавл. волі особи, яка вчинила злочин, з метою доставлення її органам влади, якщо вони зумовлені необхідністю затримання і відповідали небезпечності вчиненого посягання й обстановці затримання злочинця.

Обов'язковою підставою для затримання є очевидне для потерпілих або ін. осіб злочин. посягання на правоохор. інтереси (розбійний напад, крадіжка, посягання на життя або здоров'я людини тощо). Затримання особи за відсутності такої підстави може свідчити про незаконність дій і тягнути за собою відповідальність за ст. 146 КК як за незакон. позбавл. волі.

Затримання злочинця має ознаки, що характеризують:

– мету затримання, яка може бути: а) кінцева – доставлення злочинця відповід. органам влади (до відділення поліції, прокуратури, виконкому місцевої Ради, військ. влади тощо); б) найближча – затримання злочинця, тобто позбавити його особистої свободи. Затримання злочинця для досягнення ін. цілей (напр., для самосуду) виключає їх правомірність;

– особу, яка підлягає затриманню, якою може бути лише злочинець, тобто особа, що вчинює або вже вчинила злочин. посягання, а не ін. правопорушення;

– характер дій потерпілих або ін. осіб при затриманні полягає в позбавл. злочинця особистої свободи, а також заподіянні йому (у разі необхідності) шкоди. Формально такі дії мають ознаки об'єктивної сторони деяких злочинів (незакон. позбавл. волі, завдання

тілесних ушкоджень тощо). Затримання визнається правомірною дією, якщо воно було здійснене на короткий час, тобто час, який є необхідним і достатнім для передачі злочинця органам влади, і визначається конкр. обставинами затримання;

– своєчасність затримання полягає у тому, що воно може бути вчинене лише в момент або безпосередньо після вчинення злочин. посягання. Почат. моментом виникнення права на затримання злочинця є початок злочин. посягання, коли об'єкт посягання піддався безпосередній загрозі негайного заподіяння шкоди. Право на затримання зберігається і під час посягання, що продовжується, а також безпосередньо, тобто відразу ж після завершення злочину (т. зв. затримання по «гарячих слідах»);

– необхідність заподіяння шкоди при затриманні виникає у разі, якщо злочинець відмовляється виконувати вимоги особи, яка затримує, намагається втекти з місця злочину, чинить опір або навіть нападає на особу (осіб), яка затримує;

– співрозмірність шкоди, що заподіюється злочинцеві при його затриманні, полягає у тому, що вимушене (необхідне) заподіяння шкоди повинно відповідати 2-м обставинам, узятим у своїй єдності, а саме: а) небезпечності посягання, яка визначається цінністю блага, на яке спрямоване посягання, та характером і розміром шкоди, заподіяної цьому благау, або реальною загрозою заподіяння цієї шкоди; б) обстановці затримання злочинця, яка може варіюватися від відносно сприятливої до несприятливої для особи, яка затримує.

Відносно сприятлива обстановка свідчить, що потерпіла або ін. особа володіє явною, напр., фіз. перевагою над злочинцем, і усвідомлює, що має реальну можливість успішно здійснити затримання без заподіяння злочинцеві тяжкої шкоди.

Несприятлива обстановка затримання означає, що той, хто затримує, перебуває в невідгідному, програшному положенні порівняно зі злочинцем і усвідомлює, що успішне затримання можливе лише у разі заподіяння злочинцю тяжкої шкоди.

У той же час слід мати на увазі, що в силу хвилювання, переляку, несподіванки нападу тощо гр-н може сумлінно помилятися в оцінці небезпечності посягання або характеру обстановки затримання, що, природно, може призвести до заподіяння злочинцю і більш тяжкої шкоди, за яку особа, яка затримує, не підлягає відповідальності.

Перевищення меж заподіяної злочинцеві шкоди при його затриманні є неправомірним і означає, що злочинцеві заподіяно неспіврозмірної шкоди. Перевищити зазначені межі – означає заподіяти злочинцеві надмірної шкоди, тобто порушити умову про її співрозмірність. Відповідно до ч. 2 ст. 38 КК перевищення меж заподіяння шкоди злочинцеві при його затриманні – це умисне заподіяння йому тяжкої шкоди (смерті або тяжких тілесних ушкоджень), явно неспіврозмірної або з небезпечністю вчиненого посягання, або з обстановкою затримання злочинця.

Перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, тягне за собою відповідальність лише в 2-х випадках,

спеціально передбачених у ст. 118 КК (умисне вбивство злочинця при перевищенні заходів, необхідних для його затримання) і ст. 124 КК (умисне нанесення йому тяжкого тілесного ушкодження за таких обставин). Заподіяння злочинцеві ін. шкоди є некараним.

Лит.: Тишкевич И. С. Право граждан на задержание преступника. Минск, 1974; Баулин Ю. В. Право граждан на задержание преступника. Х., 1986; Баулин Ю. В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма // Вісник Академії правових наук України, 2003, №2–3; Баулин Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння // Вісник Асоціації кримінального права України, 2014, № 1 (2).

Ю. В. Баулін.

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДІЧНИХ ОСІБ – передбачені розд. XIV¹ Загал. част. КК. Цей розділ уведено до КК Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». Доповнення КК зазначеним розділом обумовлене низкою ратифікованих ВР України міжнар.-прав. актів, які прямо рекомендують д-вам-учасникам запровадити крим. відповідальність юрид. осіб. До таких актів, зокрема, належать: Крим. конвенція про боротьбу з корупцією РЄ (ETS 173) від 27.01.1999, Конвенція ООН проти транснац. орг. злочинності, прийнята резолюцією 55/25 ГА від 15.11.2000, Конвенція РЄ про запобігання тероризму від 16.05.2005, Конвенція про кібер-